

She'elas Ya'avetz and Flatbush
Nov. 12, 1995

1) Allowing Pilagshim Nowadays

שו"ת שאילת יעבץ חלק ב סימן טו

שאלתני הואיל ואתא לידן דין פילגש. שנזכר בתשובתי דלעיל. לברר לך אם הוא איסור מוחלט. כדעת הר"מ. ובקשת לדעת גם באור הפילגש. איך ומהו.

תשובה אשיבך מלין על אחרון ראשון. גרסינן בפכ"ג דן. מאי נשים ומאי פלגשים. אר"י א"ר נשים בכתוב ובקידושין. פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין. ואיתא תו התם דגזרו על יחוד דפנויה. כתבתי שם בחי"ג דפילגש ודאי אינה בכלל איסור זה. כי מלבד שמצינו בכתוב גם אחר מעשה דתמר. מלכים ובני אדם גדולים שלקחו להם פילגשים ובגמרא דפ"ק דיומא אשכחן אמוראי דמכרזי מאן הוא ליומא, ומסיק תלמודא יחודי הוה מייחדי להו ואע"ג דפילגש דין פנויה יש לה. מאחר שהיא בלי קידושין. מ"מ אסורה לאדם אחר. כל זמן שהיא מיוחדת לזה. משום איסור קדשה שהוא מן התור. וגם משום הבחנה בין זרע לזרע. דמשו"ה אפילו שלחה הראשון מביטו. צריכה להמתין ג' חדשים עד שתנשא לאחר או שתתייחד לזולתו הילכך ודאי לא גזרו על יחוד פנויה אלא כשאינה מיוחדת לאיש. שלא תהיינה בנות ישראל הפקר כקדשות וכמעש' אמנון ותמר. משא"כ הלוקח לו פילגש מיוחדת היא לו. וצריך לומר שאין בפילגש לא משום הפוחת לכתול כו'. שאינה אלא בעילת זנות, משום דכיון דנושא' לאשה על דעת חכמים היא נשואה לו והם שהפקיעו ועשו אותן בעילות בעילות זנות אם אינו עושה כתקנתן ע"י קידושין דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש גם אין בפילגש משו' כלה בלא ברכה אסור' לבעל' כנדה דמשו"ה תקנו ג"כ בברכות אירוסין ואסר לנו את הארוסת נמי מה"ט וכל זה לא שייך אלא בלוקח אשה גמורה שזוכה בה בארבע' דברים. וכן היא זוכה בו בדברים עשרה. לפיכך צריך לכנסה כתקנת חכמים בחופה וקידושין משא"כ בפילגש (שאינה אלא פלג אשה, כנוטריוקון שלה) לא גזרו בה גזרות הללו מאחר שאינה אצלו בכתוב וקידושין רק מיוחדת אליו לזמן קצוב ובשכר ידוע כפי התנאי שביניהם כן"ל. אבל דינה כפנויה לכל דבר. (אבל לאחרים אסורה בלאו) וכל זה במכניס' עמו במקומו. אמנם בנושא או מייחד שלא במקומו. אמרינן פ"ק דיומא רב כדמקלע לדרשיש מכרזי מאן הוא ליומא כו'. ופרכינן עלה ומסקינן אב"א יחודי הוה מייחדי להו כו'. וכתבתי שם בחי"ג מכאן ג"כ ראייה דפילגש שריא אף להדיוט דהא פשיטא לא הוה כתבי לה כתובה משום חד יומא אלא בתורת פילגש לקחיה דאין להם כתובה ואין בה משום דאסור להשהות אשתו בלא כתובה. דמידי הוא טעמא אלא כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציא והיינו דווקא בנשאת לשם אשה גמורה בכתוב, ומאחר שעל מנת כן נשאת לו אסור לשנותה שלא מדעתה, משא"כ בפלגש שעל דעת כן נשאת. סברה וקבלה כ"ש כה"ג דמכרזי רבנן ליומא דלמיפק למחר קיימא דלית בה משום ל"ת על רעך וגו'. עי"ל באלמנ' דווקא הוא דשרי כה"ג (אי איתא דהוה נסבי לה בכתובה וקידושין) כיון דכתובת' אינה אלא מדרבנן אליבא דכ"ע. ואע"ג דתקנו לה כתובה מ"מ כה"ג דלאפוקי קיימא ודאי לא תקנו אפילו בקדושין וכו' אי בלא קדושי' יחודה להם כפילגש דפשיטא לא חלה גזרת חכמים דכתוב על פילגש ושמא פילגש של קדמונים ג"כ בתולה לא לקחו (אך בפלגש דגבעה לא משמע הכי קצת) וכן נראה מהכתוב במגלת אסתר דמשנבעלה נעשית מכלל פילגשים.

איברא הר"מ כתב בחבורו. שלא הותר' הפילגש אלא למלך. לא להדיוט ולא נודע מניין לו חדוש דין זה שנרא מתנגד למה שמפורש במקרא, ולא מצינו לו סמך בתלמוד ולא חבר בפוסקים וכדומה לי שסמך לו ז"ל על מ"ש בשינויא קמא רבנן קלא אית להו ומאן מלכי רבנן, הא לאינשי דעלמא דהיינו הדיוטות דל"ל קלא. לא שריא וכן המוזכרים במקרא נושאי פילגשים אנשים גדולים הוה דקלא אית להו, ומסקינן יחודי הוה מייחדי כו' אבל לא באו עליה. אפילו רבנן נמי לא. ואי מהא ליכא הוכח' דהא הכא לא איירי אלא בדמקלעו לאתרא דלא אתרייהו, ומשום ההיא דראב"י דומלאה הארץ זמה נגעו בה, מאי דלא שייך במייחדי לו פילגש במקומו, ידיע קלא אית לה בכל גוונא בודאי, ולא שייכא גזרה דשמא ישא אח את אחותו ואב את בתו. והנה בחפשי באמתחות ספרי מצאתי בתשובות להרמב"ן (סרפ"ד) שהשיג על הר"מ בזה והשיב לשואליו עד"ז ז"ל לא ידעתי במה יסתפקו בה דודאי מותרת היא כיון שיחדה לעצמו. שלא נאסרה אשה בזנות אלא ממדרשו של ראב"י כו' ועז"כ ומלאה הארץ זמה אבל כשנכנסה בביתו והיא מיוחדת וידועה לו בניה נקראים על שמו, ומותרת שהרי דוד נשא אותה ולא הוזכר בכתוב ולא בגמרא הפרש בין מלך להדיוט ומצינו גדולי ישראל נושאים אותן. וא"ת שהשופט כמלך כו' והוא ידוע נתתה דברייך לשיעורין להתירה לבעלי השם. והנה אע"פ שהוא תנא דמסייע לי וכיוונתי לדעתו הרחבה כמש"ל אלא שלא הונח לנו במ"ש שהרי דוד נשא אותה כי מדוד המע"ה ומשופטי ישראל אין ראייה כי הם קדמו לגזרה דיחוד פנויה שלא נתחזש' אלא לאחר מעשה תמר ונסיב לפילגשים מקמי הכי. וכיון שהותרה הותרה ואינה בכלל הגזרה (דאפילו באיסור תורה אמרינן הכי כבעיא דאיברי נחירה שהכניסו לארץ ישראל (חולין יז ע"א) והתם דאיסורא דאורייתא הוא סלקא בתיקו אפ"ה לא אפשרתא לחומרא, אבל בגזרה חדשה של דבריהם. ודאי לא חלה על שלפניה אלא הואיל והותרה הותרה דוק ותשכח טובא). אלא הי' לו להביא ראייה מבן בנו רחבעם. אבל גם בזאת עדיין לא נסתלק כל ההרור ספק שיש למפקפק שיאמר (מלבד דעת הסובר שלמלך מותרת לעולם) מאן לימא לן דשפיר עבדי. וכבר אמרו בכיוצא בו אפילו על דוד המע"ה, אין למדין מן התקוע. כמ"ש בירו' על רכיבת הפרדה, איברא הו"ל לסיועי מאמוראי כנו"ל. ומ"ש נתת דברים לשיעורין להתיר לבעלי השם. פליאה נשגבה היא אוצר בלום לתורה כרמב"ן, יעלם ממנו מ"ש בגמרא. רבנן קלא אית להו. הא בהדיא דנתנו דבריהם לשיעורין בדבר זה. מ"מ שמחתי לראות דבר מזלא אנא בהך. דמתאמרא משמא דגברא רבה כוותי, עש"ב שהחליט הדבר להיתר גמור, וכ' עוד שם שמא תאמר מה"ת מותרת. ומדבריהם הוא דגזור, באיזה מקום הוזכרה גזרה זו בתלמוד איזה ב"ד נמנו, ובאיזה זמן נשנית משנה זו עכ"ל. וצריך לידע מש"ע שם ז"ל הא אילו רצה שתהיה לו פילגש שלא תהא

קנויה לו ולא אסורה על אחרים. הרשות בידו. לא יטעה אדם בכוונתו, כאילו ירצה לומר שהיא מותרת לכל אדם, עודנה פילגשו חס לייחס דעה כזו לרב ז"ל כי בודאי אסורה לכל אדם כל זמן שהיא מיוחדת לו, ואם מפקרת עצמה הרי זו קדשה ודאי אלא כוונתו רצויה באמרו שלא תהא אסורה על אחרים לומר כשמוציא מביתו, שאינה צריכה גט פטורין. כמקודשת שיוצאה בגט, ואם לא נתגרש' כדת עדיין אשת איש היא כמו שהיתה, אע"פ ששלחה מביתו אבל זו משהפקיע מן היחוד שלו פקע איסורה, ויכולה להיות לאיש אחר לפלגש או לאשה בדבור בלבד. ובמעשה השלוחין מביתו ומאסו משכבה עוד חזרה להיות פנויה גמורה אחר שלשה חדשים. והנה בכל מ"ש שם ת"ל כיוונתי לדעתו הרחב אלא שעדיין לא יצאנו י"ח הרמב"ם. ומ"ש הרמב"ן שם שגם דברי הרמב"ם אינם לאסור פלגש להדיוט ושגם בהל' מלכים לא הזכיר כלל שהוא התר מיוחד למלך, זהו דבר תמוה, שהרי בפירוש התירה למלך ואסרה להדיוט, אולי ה"ל לו ז"ל נוסחה אחרת בחבורו של הר"מ. אולם **דין זה שחדש משה מדעתו, באמת נראה כדברי נביאות כי אם כדבריו היכן מצינו כיוצא בה, שהותר איסור לאו למלך** (מלבד שלא נתפרש איסור זה אדרב' פרסם הכתוב התרו) אבל ההפך מצינו חומר במלך מבהדיוט בפרט זה מן התור' שהמלך מוזהר בלא ירבה לו נשים, משא"כ בהדיוט, שנושא כמה נשים שירצה (בדאפשר ליה בספוקייהו, ולת"ח עצה טובה אתבוהו, דלא לנסיב טפי מארבע) בלי מונע (וכן שאר אזהרות דלא ירבה ליתניהו אלא במלך לחוד). אכן בהגהותי לחבור הר"מ פ"א מהל' אישות המלצתי בעדו ויישבת דעתו על נכון וזה לשון הר"מ, לפיכך הבא על אשה לשם זנות בלא קידושין, לוקה, לפי שבעל קדשה, ובהשגות כתב עליו אין קדשה אלא המופקרת לכל אדם כו', וכתבתי על זה, לפי הנרא' אלי אין מחלוקת בין הר"מ והר"א בדבר זה כי גם הר"מ סובר כך שאין קדשה אלא מופקרת ועיין ספ"ב דהל' נערה בתולה אבל לפמ"ש הה"מ בשם ההשגות, יש בהן תוספת דברים שהקש' עליו אם כדבריו מפותה איך משלם עליה ממון, וזו אמנם אינה קושיא לפי מ"ש דקדש' אינה אלא במזומנת למשכב כל אדם, וכמו שבאר היטב ספ"ב דנערה' שזה שחייבה תורה לאונס ומפתה ממון ולא מלקות כשארע הדבר מקרה שלא מדעת אביה ולא הכינה עצמה לכך שדבר זה אינו מצוי, אבל אם הניח בתו הבתול' מוכנת לכל מי שיבוא עליה, גורם שתמלא הארץ זמה כו', והמכין בתו לכך הרי היא קדשה ולוקין הבעל והנבעלת הרי שפתי ברור מללו כדברי הר"א, וכבר נשמר הר"מ מטענה הנ"ל כי המפות' אינה מזומנת ולא מופקרת, שהרי הוצרך לפתותה או לענותה אלא שהר"א ז"ל לא ירד לסוף דר"מ ואישתמיטתיה מ"ש בהל' נערה הילכך הר"א בכאן אינו אלא פרושי קמפרש דעת הר"מ באמת ולדינא ליכא בינייהו בענין קדשה, אבל לענין הפילגש לכאורה טובא איכא בינייהו, דהא הר"מ אסרה לגמרי להדיוט ולהר"א ודאי משרי שריא לכל אדם המיוחדת לאיש אחד וצריכין אנו על כרחנו לומר שיש הפרש ביניהם בבאור שם פילגש שלדעת הר"מ סתמא אינה יכולה להיות מיוחדת לאיש הדייט אלא כיון שהיא אצלו בלי כתובה וקידושין. הרי היא כמופקרת. אע"פ שמייחד' לו כלא מיוחדת היא חשוב'. דכי היכי דאפקר' נפשה לגבי דידיה. אפקר' נפשה גבי אחריני נמי. ויש לו סמך קצת לתלות בו ס"פ אלמנ' דוק. גם דרש מקרא שכתוב באמה העבריה לאמה. שהמכוון התכליתי הוא לתשמיש כמו שפרש' תורה בסוף הענין אשר לא יעדה וגו'. ולכן אינה נמכרת אלא למי שיש לו בה קידושין. ואם לבנו ייעדנ'. מכלל שהוא עיקר המבוקש במכירת הבת והיעוד באופן זה דוקא הוא שהותר ולא התיר מכירה למשכב דודים. אפ"ל לאיש אחד כמו שבאר דעתו ז"ל ברפ"ד מהל' מלכים שעל זו סמך בדין זה שאין שם התר להדיוט אלא בקדושי יעוד. מאחר שלא גלתה תורה מכירה לתשמיש איש מיוחד וקדריש נמי הר"מ טעמא דקרא. דהיינו משום דגורם ומלא' הארץ זמה כדגלי דעתיה בפ"ב דנערה' כנ"ל. ומטעמא דפרישית. דבהדיוט אין אפוטרופוס לפילגש, ולכן אסור' להדיוט לעולם משום קדשה. אבל **למלך מותרת, משום שהיא נשמרת אצלו ודאי**. שאין אחר רשאי לבוא עליה, ומתחייב בנפשו (מלבד שהיא שמור' גם ע"י סריסים. כנרא' מן המקראות. בדבר המלך עם הפילגשים אלא) שגם אסור' היא פילגשו של מלך על כל אדם לא לבד בחייו ואפ"ל שלחה לנפש' אלא אף אחר מותו אין לה התר. לפי שאין משתמשין בשרביטו. ואינה מותרת לאחר מיתה אלא למלך חברו. וזוהי כוונת ר"מ ודעתו הטוב' והישר' בענין זה שלא עמדו בסודו גדולים חקרי לב יתני לי דכי שכיבנא נפק לאפאי? דמתריצנא לשמעתיה שפיר, והשתא דאתינן להכי משופטי ישראל נמי לא תקשי עליה שכמלך הם חשובין. ורבנן נמי מלכי נינהו כמש"ל. וכלי שנשתמש בו קודש. אסור להשתמש בו חול. וכן מצינו דוגמא במסכת שמחות (פ"ג) בני חכמים כבני מלכים זוהי דעת רמב"ם מנטיית שכלו וסברתו. אולם ראב"ד לא כן ידמה אלא כיון שהותר' פילגש סתם לכל אדם הותר'. מאחר שלא מצאנו גלוי בתור' לאיסור זה אלא סתמו כפירושו היתר מוחלט לכל ויפה היא משתמרת גם בהדיוט אם מייחזל לו בביתו. וכענין שפירש הר"א בהשג' וטרח לבאר לנו שם פילגש שעומדת לפרקים למשגל ומשמשת גם את הבית וממכירת הבת ליעוד אין ראייה. שאע"פ שלא התיר' התור' לאב המכיר' הגמור' אלא כדי שתבוא לכלל יעוד, להיות לאדון או לבנו לאשה. מ"מ אינה חובה מוחלטת. שהרי יוצאה בדרכים אחרים ג"כ. וגם אמה העבריה אפשר שמכירת' כמו כן היא מיד למשגל עם עבדות המלאכות. והיא באמת פילגש ממש בתחל' (כמדת הר"א) ואם תמצא חן בעיניו יקחנה לאשה או לבנו (שאע"פ שהיתה פילגש אביו מותר בה לקחת' לאשה) (רק לדר"י אסורה לבנו) לפי שהפילגש אין בה כו"ק. ואחרי צאתה מאדוניה. הרי היא פנויה כשהית'. וראויה גם לקרוביו) ולא אסרה תורה כלל גם לאב למכר' למשכב איש מיוחד. **כ"ש היא עצמה. שתוכל להיות נשכרת לאדם אחד על זמן לפילגש. ואין לנו לבדות איסור מדעתנו**. אחר זה עיינתי בכ"מ. ורצה להתנצל בעד הר"מ דפלגשי הקדמונים היו אמה עבריה אחר יעוד. במ"כ הרב לפום חורפא שבשתא כי אחר יעוד אינה פילגש אלא היא ככל הנשים אשת איש גמורה היא כמש"ה. אבל באמת כ"ה דעתי באמה שהיא פלגש ודאי קודם יעוד וכנ"ל וסיעתא לראב"ד. שוב ראיתי בתשובות הרדב"ז (ראשונות סרכ"ה) שנשאל ע"ד הפילגש. ומצאתי לו ז"ל ג"כ כדברי בדעת ר"מ לחלק בין בא עליה דרך מקרה או מייחזל לו. אבל רחוק' דרכי מדרכו ז"ל במ"ש שגם בבעל דרך מקרה. אע"פ שאינה מופקרת קדשה היא זה לא עלה ע"ד. **גם מה שבדה מלבו גזרה חדשה, בטעם הדבר שאסר הר"מ הפילגש להדיוט, שגזרו חכמים מחמת שבושה לטבול להדיוט, ולא למלך ולנשיא איני נסכם עמו**. ומי ישמע לו לדבר הזה, שאין בו טעם וריח לחילוק זה ולא ראייה ומנין.

ומש"ע שם להתנצל בעד הר"מ. ואמר שקרוב הוא לומר שבכלל גזרת יחוד דפנויה היא. כבר כתבנו מזה למעלה בראשית דברינו אלה ודחינוה כראוי. ואם לכאור' כך ה' עולה על הדעת איברא לכי מעיינינו בה ליתא לגמרי ומחינו לה אמוחא בכמה עוכלי כי יחוד דפנויה דעלמא. ודאי היא גדר וסייג לתור' מתרי טעמי אי משום דלא לגע באסור. אי משום איסור נדה דחמיר. וכיון שאינה מיוחדת לו. ודאי לא טבלה בשעה שמתייחד עמה באקראי. ותופס בה פתאום כאש בנעורת. שאין פנאי לטבול. ואב"א משום לתא קדש' גזרו בה. שאע"פ שבפ"א בדרך מקרה אינה נעשית קדשה. כ"ש ע"י פיתוי בלבד בלתי הכנה כמש"ל. חשו חז"ל מתוך שזה בא עליה עכשיו. בשעה אחרת נשמעת לאחר, שכבר טעמה טעמא דאיסורא ולחם סתרים ינעם סופה נעשית זונה גמורה והבא עליה חייב משום ביאת קדשה של תורה. משא"כ בפילגש שהיא מיוחדת לאיש ומשומרת לו לא נאסר בה היחוד מעולם, כמו שלא נאסר עם האשה המוחלטת אין חלוק בין זו לזו. מאחר ששתיהן מותרות לו. ואין בזה משום בושא יותר מזו לפי דין תורה הפשוט (ושמא דייק הרב מ"ש באותה שעה גזרו על היחוד ועל הפנויה. תרתי וקמפרש יחוד בא"א. ועל הפנויה ד"א הוא. ר"ל ועל ביאת הפנויה גזרו ג"כ באותה שעה. ומשמע ליה דפילגש בכלל פנויה. ואע"ג דהות שריא עד ההיא שעתא. מאותו מעשה ואילך אסורה להדיוט. אבל באמת פילגש אינה בכלל פנויה לגמרי, וקרוב להיות חשובה אשה כמש"ל כ"פ. וביאת הפנויה אמנם נאסר בב"ד של שם. כדאימא פאמ"ע אלא הא דגזרו על היחוד ועל הפנויה, תרי מילי דיחוד נינהו. היינו יחוד דא"א ויחוד דפנויה, כדמפרש רש"י והיינו דדחיקה) ואין לנו להדש גזרה דבושה לטבול. א"כ ח"ו אתה מוציא לעז על צדיקים ראשונים לא זו בלבד על הכתובים במקרא הנקובים בשמות. שנשארו פילגשים (וגם בעל פילגש דגבע' מכללם. דאע"ג דודאי הדיוט הוא לא אפי' מגדולי ישראל המפורסמים. אפ"ה אדם קל נמי לא הוה. מדאפליגו ברקיעא על ענין זנות פילגשו. וקנאו כל ישראל על הנעש' עמה לא לבד מחמת מעשה הרציח' אלא העקר ה' על ענין הזמה שעל ידיה מתה הענייה. וכאשר נתכוין בעלה להגדיל האשם' באמרו כפל לשון כי עשו זמה ונבל' בישראל. רמז בזמה תחל' על הנאוף עמה, ונבלה שעשאוה גם קדשה ע"י רבוי הבעלים. שע"י כך מתה. ומכאן נלמוד ג"כ. שהפילגש אסורה. לאחר כל זמן שהיא עם המיוחד לה וע"ע. עכ"פ נרא' ברור שמנהג פשוט ה' בישראל. לקחת אדם פילגש. ההדיוט כמלך ולא עוד אלא שלהדיוט אין קצבה נושא רבות כחפצו. ולמלך לא הותרו נשים ופלגשים אלא י"ח בלבד) עותה גזרה מבודה זו אלא גם על חכמי התלמוד הגדולים. דהוו מייחדי להו ליומא. בודאי בלי כו"ק כדאמרן ולית בה ספיא. ומ"ש עוד שם. וז"ל והוי יודע שאפ"ה הרמב"ן המתיר אם ה' בזמנינו זה שהם פרוצים בשפחות ובביאות האסורות ה' גם הוא אסורה. תדע שכתב באותה תשוב'. ואתה רבינו כו'. במקומך תזהירם מן הפילגש שאם ידעו ההתר. יזנו ויפרצו ויבואו עליהן בנדותן ע"כ. וזה התוספת שהעתיק רדב"ז בשם תשובת רמב"ן לאסור הפילגש משום גדר וסייג אשר לא שמענו עד כה. ונרא' דאזיל בתר אפכא. אדרב' מהך טעמא לשרי להו מר כי היכי דלא ליתו לידי איסורא רבה וכתת דאורייתא. דאינו דומה מי שיש לו פת בסלו. אז לא יהו להוטים כל כך אחר האסורות. והא דכוותה אשכחן דשרו רבנן אפילו איסורי דרבנן (אע"ג דחמורים ד"ס) כי היכי דלא לגעו באיסורי דאורייתא. ולא עוד אלא זמנין אמרו דניחא ליה אפילו לחבר למעבד איסורא זוטא משום דלא לעבד אחריןא איסורא רבה וגם בענין כזה מצאנו כך ממשנ' שלמה שבידינו מי שחציו עבד כל. כופין את רבו ועושהו בן חורין אע"ג דקעבר בעשה עלח"ש שם, עוד שם בגמרא (לח"ב) מעשה באשה חציה שפחה כו'. כפר רבה ועשה אותה ב"ח, משום דמנהג הפקר נהגו בה כו'. ולא דמי למ"ש רב בקעה מצא וגדר בה היינו במידי דטעותא. ובאתרא דשמעי לגזרה דרבנן ופרשי מאיסורא משא"כ היכא דלא שמעינן ופרצי אפי' בדאורייתא, ככה"ג אמרינן מוטב יהו שוגגין כל כ"ש במילתא דהיתרא ואית בה תקנתא דע"י כך שבקי איסורא, שאפילו ה' עולה עה"ד שיש בה איזה מיהוש איסור כדר"מ, ה' ראוי להתירו עכשיו מפני התקל' הגדול' שיש במניעת הפילגש, א"כ הדבר הפוך, החומרא וההתר, הוא סייג לתורה, וכמו שלמדה תורה עצמה שעשתה סייג לדבריה, והתירה יפת תאר, משום מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות כו' כן הדבר בזה לפי מה שהעיד הרב הנ"ל שפרוצים בעריות, וכן הוא בודאי גם בזמננו ובכל המקומות מחמת שנעלו דלת ההתר בפניהם, שאילו הית' פילגש מפורסמת להתר בודאי לא היו נכשלים בחמורות, לפיכך ה' נרא' בעיני שיש לדרוש ברבים מותר אדם בפלגש כדדרש רבא במחזא גר מותר בכהנת אע"פ שלא היו שום תיקון בכך. כ"ש בזה שיש בו משום תקנת הדור אפי' היו בה ציור מאיזה סרך איסור (קרי בה עברה לשמה כ"ש שאינו באמת) כדי להצילן מעבירות חמורות בכל יום. ובודאי היו מסתלקות מכשולות גדולות ע"י כך. ולא יתגרו באשת איש ובנדה וקדשה ובבנות אל נכר. ולא לידי שכבת זרע לבטלה ומדוע נפריז על המד' בלי סבה. להניח התקלות המצויות ונמשכות מחומרא שאין לה על מה לסמוך וכי לא די מה שאסר' תור' ולא על זו אמרו הלעיטהו לרשע וימות. אלא עביד ליה מילתא דליחי בה ולא לדחות אחר הנופל...

אמנם ודאי לא נאסר על פי הסכמת חכמי דורו בכלל. דאם איתא לא הוה משתמיט מלאודועי מאן נינהו רבנן דפקיע שמייהו דאסכימו על ידיה לבטל דעת גדולים קדמונים בחכמ' ובמנין. כראב"ד ורמב"ן (ורשב"א מכללם. עכ"פ בהתרת פילגש אע"פ שחלוק הוא בענינה כפי עדותו של רדב"ז) שכולם הסכימו על התר' בפשיטות ועם שראו דברי רמב"ם ז"ל לא חשו לו כלל מאחר שלא נודע טעמו ונימוקו שעמו בדבר זה. שמתנגד למקרא לגמרי (ואף למה שהסברנו לו פנים אינו אלא משום חששה) גם כל פוסקי הלכות בכלל שתקו מאיסור זה. ושתיקתם כהודא' והורא' להתרא. ואף לפ"ד האוסרים אינה אלא גזר' חדש' מבודה מלבם שאין לו עיקר ויסוד. לכן נ"ל שאין להשגיח בהסכמת רדב"ז' החפשית. וכנרא' שכל עיקר סמיכתו על תשובת הרא"ש שהביא בידו על נדון פנוי' המשמשת בבית ראובן ויצא עליה קלא דלא פסיק שמתייחד עמה. שהשיב הרב למ"ב ב"מ דיכולין למחות אלא ב"ד כופין כי ידוע שבושה לטבול כו'. וכתב רדב"ז על זה ואם הפילגש מותרת אמאי כופין להוציא. ה"ה משמשת בביתו ומיוחדת לו כו' במ"כ דברים של מה בכך הם. דברי הרא"ש ודאי טובים ונכוחים בזה מאחר שלא הית' מיוחדת לו לתשמיש לגמרי כי רק לשרת את הבית נשכרת והוא מזנה עמה. פשיטא אין זו פילגש אלא מופקרת ואסור' עליו משום קדשה ודאי דכי היכי דאפקרא נפשה לגביה כו'. והיא זמה כפולה ומכופלת כעבות העגל' דאין שם פלגש עליה גם לא הבחנ' בין זרע לזרע. ומשום ומלא' הארץ זמה

כדאיתא. ואית בה נמי משום פ"מ בלי ספק ועוד איסור כרת דנדה, שהיא ודאי בושה לטבול. כה"ג דאינה לקוחה לפילגש, והוא אינה מייחדת לו ואינו חפץ בה. אלא להשביע יצרו בה באיסור כמים גנובים וגו'. צריך לומר שכופין על כך. משא"כ בפילגש הלקוח' מתחל' לכך. שאין לה בושה לטבול כמו האש' כיון שבהתר היא עמו. והוכחת רדב"ז מלשון רב"ד. לא ידעתי מה היא. האם עלה ע"ד אדם שכל מושכרת השכור' לצרכי הבית בלבד תהא עליה תורת פילגש. אם אינו שוכרה בפירוש גם לתשמיש ומייחד לה חדר בביתו שתהא שמור' לו ולא תפקיר עצמ' לאחרים ככל אשר בארנו היטב למעל'. אתמהא על אדם גדול כרדב"ז. מתעסק בדברים בטלים כאלה, שעושה המשרתת סתמא פילגש מי שמע כזאת. אבל הפילגש הודאית המיוחדת קלא אית לה, וליכא למיחש בה מזנות כמו באשה, והרי גדול' מזו מצינו בהשולח באותו מעשה הנ"ל אמרינן אפשר דמייחד לעבדיה ומנטר לה ואף שאין עבדים מקפידין על הזנות כמצות כנען אביהם. כ"ש לבן חורין כשר הלוקח פלגש הדין תור' שמשגיח עליה. והיא גם היא אומרת אחי הוא. ואינה בוגדת בו כל זמן ששומר לה תנאיה. גם היא בריתה נאמנת לו, ולכן בניה דמיוחסים ג"כ אחריו. כמ"ש רבים והנם בכתובים. וכן אין לחוש לה לאיסור נדה, שאינה בושה לטבול. וגם אין פגם לב"מ, מאחר שהתר גמור הוא, לכן אין כאן שום רמז לאסור הפילגש מדעת הרא"ש. ולא גלה דעתו להיכן נוטה. אם לדר"מ או לדעת החולקים עליו ויכולים לצרפו יותר לכת המתירים מדשתיק מנה לגמרי...

והיינו משום דעכ"פ חצי אשה היא הפילגש לא פנויה לגמרי אלא יצאה מכלל פנויה. ולכלל אשה גמור' לא באה בהחלט. אעפ"כ יתכן לה שם אשה בהשאל'. שבכלל מאתים מנה (אבל אשה אינה בכלל פילגש. שהכל אינו בכלל חלק)... וממילא בחדא מחיתא אזדא לה נמי ההיא סייעתא דאיתיה ריב"ש תו מפרק אלמנ' (אע"ג דחדינא בה טובא ולא פסיק חוכא מפומאי: כדחזינא דכוונתיה לדעתיה דגברא רבה בהא נמי שמשם למדתי זכות על דעת הר"מ בענין הפילגש. אבל לא ע"ד שאמר ריב"ש ודוק) ז"ל. והיינו דביבמות פרק אלמנ' לכ"ג קרי אונס ומפות' אסורא ליה ולעלמא ובא על ארוסתו (כצ"ל) היתרא כו'. ואע"ג דלדיד' נמי (צ"ל) איכא קצת איסורא כו'. מ"מ לגבי איסור פנויה קרי לה היתרא. במ"כ בכדי קטרה מר. דמי איכא מ"ד שביאת הפנויה דרך זנות האונס ומפתה (בלי יחוד) תהא מותרת. ח"ו להעלות עה"ד כזאת. פשיטא שהוא איסור גמור (אי מדאורייתא. אבל בלאו ודאי ליכא למימר כמ"ש הר"א בהשגות (דומיא דחצי שעור ודכוותה טובא) אי מדרבנן) הוא לד"ה. אף אם לא עשאה זונה. אבל פילגש ד"א הוא לא אנוסה ולא מפות' אלא כשרה היא ככל הנשים והפילגשים שהתיר' תורה. חלילה חלילה להוציא דבה על צדיקי ישראל הראשונים הלא נתבונן מזקנינו שאין אנו אפי' כחמוריהם וטובה צפרנם מכרסנו...

אלא שעדיין צריכין אנו לשלש חקירות בטרם נחליט להתיר להסיר כל ספק שאפשר להטיל בענין ולפקפק האחד אע"פ שלא נאסר במנין (אדרב' ההתר הי' פשוט לכל) צריך לדעת אם חל חרם רגמ"ה (באתרא דגרירי בתר' האידינא נמי) על הנשוי אשה שלא יקח גם פילגש עליה. השני שמא יש בדבר משום אותה שאמרו דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאי אתה רשאי להתירם בפניהם השלישי, אולי יש מקום להחמיר כדשדר שמואל לבני בשכר לאסור להם דברים המותרים, מפני שאינם בני תור' ואמרינן נמי בדכוותה רב בקעה מצא וגדר בה. והנה לראשונ' הנוגע לגזרת רגמ"ה. מלבד שלא נתפשט' גזרתו בכל הארצות ולא נתקבל' בכל ישראל. כי בארצות המערב והמזרח לא חלה כלל רק במדינת אשכנז לבדה וזה מפני חמת המציק שאינן מתירין לאדם לקחת יותר משתי נשים שהוא אצלם לעון א"א יחשב (ונתקיים בנו בעו"ה ויתערבו בגוים וגו' לכן מהראוי הי' לבטלו) הלא אמרו שלא גזר אלא עד סוף אלף החמישי, אבל בר מן דין הבו דלא לוסית, ואין לך בתקנ' חדש' אלא המפורש בה דהיינו שלא לקחת אשה על אשתו הגם הלום שאמרו שלא גזר על הארוס' (ואע"פ שבדין תור' ארוס' בכלל אשה שהרי קרויה אשת לענין יבום אלא שהולכין בתקנ' אחר לשון בני אדם) וכן ביבמ'. וגם בפילגש יש בה לפעמים משום מצו' לקיים מצות פריה ורביה, אם אינו מוצא אשה שתנשא לו או שיש לו ואינה בת בנים ואינו יכול לגרשה. אם מפני הקשר אמיץ שביניהם או מחמת שכתובת' מרוב' יותר ממה שיש לו. ולשניה משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאי אתה רשאי להתירה בפניהם לא אמרו אלא בכותאי ודדמי להו דמשרכי מילתא אי נמי שנהגו איסור בדבר שידוע להיתר. אלא שקבלו עליהם חומרא לסייג וגדר לתור'. והנה תרתי ליתניהו בנדון הפילגש האידינא לדידן, דכבר נתבאר לעיל דפילגש לא נאסר כלל במנין ולא נודע שקבלוה לאיסור. אדרב' רבו המתירין והיחיד שנמשך אחר דעת הר"מ בטלו דבריו מחמת שאין להם על מה להשען. ומה שנמנעו במדינות הללו מפילגש מעצמם ומאליהם נמנעו בחשבם שיש בו איסור. ומנהג בטעות אינו מנהג ומתירין אותו בפניהם אם נהגו מחמת שהיו סבורים שהוא אסור. ובאמת הוא מותר ולסייג לא קבלוהו מעולם (אע"פ שנטה לדעת זו מאן דמחמיר בה אעפ"כ לא נתקבל' בהסכמ' כלל) רק מחסרון ידיע' בלבד עשו כן או שהמור' לאסור אף הוא טעה ואמנם האיסור אין בו משום סייג כמש"ל. **אדרב' ההפך הוא סייג לתור' אי משום להרחיק מן העבר' ההפקר והזנות ולמעט בזמה דנשג"ז להוצאת שכבת זרע לבטלה מן הבלתי נשואים. וגם הנשואים בעת שאין נשותיהם מצויות להם ואם כדי לסייע בקיום מ"ע הגדול' דפ"ו שנמנעת פעמים הרב' אף מן הנשואים כסבת התקשרם באשה אחת בלבד לכן אין אומה ראוי' להרבות בנשים אלא האומ' הקדוש'. לפיכך התירה התור' אותן לאיש הישראלי מפני שאסור' לו הזנות והנאוף. וגם אשתו אסור' לו בימים רבים של נדה וזבה ולידה למען יוכל עמוד בהן לפיכך לא לחנם התירתן תור'. וגם כדי להרבות זרע ישראל ובדין שיאסרו האומות עליהן יותר מאחת שבלא"ה הם רבים וא"צ אלא לישוב המדינ' ומהראוי הי' למנוע מלאסור ליהודי שתי נשים משום איסור דבחוקותיהם לא תלכך, רק משום שהוא בשב ואל תעשה וגם מחמת הסכנ' ליהודים השוכנים בין הערלים. כשנושאים שתי נשים הוצרך רגמ"ה לגזור איסור זה שלא מן הדין. ולכן אינו נרא' מ"ש הר"ש בתשוב' שגזרת רגמ"ה אקרקף דגברי רמי לומר שאפילו יצא האשכנזי למדינ' שאין נוהגים תקנ' זו דרגמ"ה חל עליו איסור זה ולפי האמת אינו כן כי לא בא לידי תקנ' זו אלא מפני סכנת הערלים. משא"כ במקום שאין האומות מקפידין ודאי לא גזר להוסיף על ד"ת מה שאין בו סייג ולא גדר לתור'. אלא ההפך ובטול מצו' ומעוט זרע הקדוש חליל' אלא ע"כ לא בא לידי מדה זו אלא מפני האונס וצורך שעה. והמקום גורם (אע"פ שקצת אמרו בו ט"א כ"ה העקר ולדברי הכל לא תקן משום סרך האיסור. גם**

הסכימו הפוסקים פה אחד שבמקום מצול לא גזר) משא"כ במקום שאין בו חשש סכנת האומות זה פשוט ומוכרח בעצמו. והשלישית לאסור דבר המותר לאותם שאינם בני תור' כבני בשכר ובני גבלא ודכוותיהו שאני הנהו דלא הוו שכיחי רבנן גבייהו משא"כ האידנא אע"ג דלא אכשור דרי, מ"מ בני תור' הם במקומות הללו שנתפשט בהן התלמוד וספרי הורא וכל דבריהם עושים על פיהם אין כאן בית מיוחד בלי ספק וכענין שכתבתי בכיוצא בה במ"ק א"ח סתנ"ג. וכן לא חשש הרב ע"ז לחומרא דנשים הממתינות מלטבול עד אחר מ' לזכר או פ' לנקב' אע"פ שכתבו בו כמה טעמים להחזיק מנהגן לא חש לבטלו משום דאינו מנהג קבוע וקלסיה אבא מרי הגאון ז"ל בספרו (ס"ח) וידענו שבטלו כאן במקומו הלז וצוה שלא תמתין היולדת וכן נוהגים על פיו משום שראו ז"ל שהיא חומרא דמתיא לידי קולא. וכן הרב' ממנהגי אשכנזים הלואי שלא היו ולא נבראו בארץ הלזו דנפקי מנייהו חורבא ותקלות גדולות ועצומות בגופי איסורי תור' החמורים לכן לדעתי הוא דבר מצו' רבה לפרסם ההיתר. ביחוד בדורנו זה שהכנעני אז בארץ שאהב את הזמה ובפרטות אחר שנתערבו בישראל המופקרים כת ש"ץ שר"י שר הנואפים הרוצים שיכלו הנשמות עם הגופות למען הביא משיח לפי טומאו עם שפחות חרופות מלבד שאר כתות דבהפקרא ניהא להו דטבא עבדינן להו כי היכי דלשבקו איסורא וליכלו היתרא. לא לגעו באיסורי דאורייתא כרת ומיתת ב"ד. ואע"פ שמובטח אני שלא (תצא) תקלה מתחת ידי. כמזכ' את הרבים שאין חטא בא על ידו. ות"ל זכו רבים על ידי בכמ' גופי תור' ושמירות וסייגות לתור' ע"י חיבוריי. שכל מגמתי בהם לזכות את ישראל ולשפות שלום ביניהם לאביהם שבשמים. וביחוד מסרתי נפשי והפקרתי חיי וממוני בשביל טובתם ותקנתם ותועלתם האמתית בזה ובבא. וזולת זה כבר אבד' האמונ' מפיהם. לולי ד' שהי' לנו. והציגני למשול עמים ולשום רסן על לחייהם. והסכים על ידינו לתת כבוד לשמו. וחשף את זרוע קדשו לעיני העמים למען לא תאבד תור' מישראל חליל'. מ"מ איני רוצ' שיסמוך אדם ע"י בזה כי אם ע"פ הסכמת גדולי הדור. ואם ייטבו דברי אלה בעיניהם. יהי חלקי עמהם הריני נמנה ונלו' אליהם לדבר מצו' וסניף לאריות כי קטן יעקב ודל. מכוונה יעבץ.

עוד אני מעיד במי שרוצ' לסמוך על הוראתי זאת עכ"פ לא יעשה כזאת עד שימלך ברב ומור' צדק לעדתו. שיסדר לו ההתר ע"פ יחוד גמור בטוח ממכשול דהיינו לייחד לה חדר בביתו ולהזהיר' מיחוד כל שאר אדם. ושבאם תמצא שעבר' ולא נזהר' ישלחנ' מיד מביתו. וכן יצוונו' שתטבול בזמנ' ויודיענ' שאין בזה בושה כלל. ולבאר לה ג"כ שהבנים שתלד ממנו כשרים כשאר מיוחסים שבישראל כשתשמור בריתה ותהא נאמנת לאיש הזה משא"כ אם תזנה עליו. אזי בניה בני זנונים וחייבים עליה משום קדשה על כל ביאה וביאה בין איש זה בין אחרים. ובאופן זה אם ישמעו ויעשו ככל האמור אזי אין אחריות מכשול עון כל שהו בדבר זה ולמצו' יחשב להרים המכשלות את הרשעים. וגם ת"ח צריכים לכך ביותר שכל הגדול מחברו יצרו גדול וראוי להיות לו פת בסלו ולקיים זרע אם אינו זוכה לו מאשתו שנפלו בגורלו והכל הולך אחר כוונת הלב בלבד שיכוין אדם דעתו לשמים. רחמנא לבא בעי. רגלי חסידי ישמור. ושמר רגליהם מלכד ואל תהי צדיק הרב' למען לא תרשע הרב' כמו שהוכיח הנסיון גם בבני אדם גם בבני איש. ודי בזה. וכבר הארכתי יותר מדי למבין ומשכיל על דבר. שהוא משום עת לעשות וגו'.

Civil Marriage

2) First Recorded Case of Civil Marriage Dilemma

סדר קידושין ונישואין (פריימן)

הדיונים הראשונים

המדינה הראשונה שהנהיגה נישואין אזרחיים, בתחילה באופן פאקולטטיבי, היתה הולנד (בשנת 1580), ומשם פתחו גם הדיונים בשאלת זיווגין אלה מבחינת ההלכה. במאסף "פרי עץ חיים" שהוציאו חכמי ישיבת הפורטוגזים "עץ חיים" באמשטרדם נמצאת השאלה והתשובה הבאה משנת תק"א (1741) על מעשה שהיה: יוחנן הפריץ היה נשוי בעירו והלך לעיר אחרת ונשדך שם עם אשה באמרו שהיה פנוי ואחר זמן נודע כי נשוי היה ולא הניחווה פרנסי הקהל לישא אותה והוא הלך בזדון לבו ונשאה בעש"ג והפרנסים הבדילוהו וכ"ז נשאר שם נשוי ימים רבים ושנים והיתה טובלת בכל עת לנדתה. אח"כ נתחרט יוחנן זה ממה שעשה והניח אשה זו והלך לעירו אשר שם אשתו הראשונה הנשואה לו כדת וכהלכה, ועתה באה האי אשה לפני המעמד לבקש מהם שיתנו לה הב"ד רשות להנשא לאחר כי כעולם לא נתקדשה ליוחנן זה ולא היה כי אם אותם נשואין שנעשו בעש"ג, וכפי דיניהם מי שנשא בערכאותיהם ונדע אח"כ שהוא נשוי כבר עונשין אותו וחוזר לאשתו הראשונה, והשניה פוטרים אותה ונותנים לה רשות להנשא לאחר, ולכן ג"כ היא רוצה לעשות כן לילך אליהם שיפסרוהו ושיתנו לה רשות להנשא עם אחר ושגם אנחנו ניתן לה רשות, ועתה לשאול הגיעו מה יהיה משפט האשה העגונה הזאת, מי אמרינן כיון דאפשר שבהמשך הזמן נתייחד עמה בפני שני עדים כשרים אמרינן הן הן עידי יחוד הן הן עידי ביאה והרי היא אשת איש, או נימא כיון שהעיו פניו בשאט בנפש והרים יד על תורת מרע"ה לישא אותה בעש"ג ולא קדשה בכסף כנהוג אמרינן דלבעילת זנות נתכחז ואינה מקודשת. תשובה. אם נוכל לברר מקום חניית זה הפריץ יכתבו ב"ד לשם וידעו אמיתות זה הענין

לפי שמכוער הדבר שיאמרו אשת איש יוצאה בלא גט וכת"י ולזות שפתים הרחק ממך, ובודאי ב"ד שבעירו ידרשו הדבר ואם יראו שהיה לו שום קדושין עמה הם יכרחוהו לפוטרה בגט, דמה לו לעגן בת ישראל בחנם, והרי הוא עתה עם אשתו הנשואה לו כדת וכהלכה, ולכאן לא יוכל לבוא עוד כיון שבדיני אלו הערכאות שנתעלל בהם הוא יענשוהו והיא כבר הלכה אליהם שיפטרוהו ושיתנו לה רשות להנשא לאחר, בודאי שכתבוהו בספריהם כדי לבקשו. אבל אם אין בידינו לברר את הדבר הדעת נוטה לפוטרה וליתן לה רשות להנשא לאחר. החזקה אאעבב"ז לא נאמרה אלא באשתו שגרשה ואין לנו לחוש לקדושין מן הסתם עד שנדע בפירוש, דאין לנו לעגן אשה זו מאחר שלא היה ביניהם שום קדושין קודם ושוה דינם לדין פנוי הבא על הפנויה. ועוד טעם להתירה ג"ל עיקר שמאחר שהענין פנוי בשאט בנפש והרים יד נגד תורת כרע"ה לישא אותה בעש"ג ולא קדשה בכסף כנהוג אמרינן דלבעילת זנות נתכוון ואינה מקודשת ודמי למ"ש הריב"ש בס"י ו' שהיה דומיא דג"ד שקדמו שדוכין כדת וכהלכה ונשאו בערכאות ש"ג, ואע"פ ששם המירו עכ"ז אנוסים היו ודעתם להתגייר כמו שהוכיח סופם על תחילתם, וה"ה לג"ד שנשתדכו כדת וכהלכה ונישאו בעש"ג ואע"פ שכאן לא המירו מ"מ הרים יד נגד תורת משה והובדל מן הקהל ואית לן נמי למימר הוכיח סופו על תחלתו כיון שהניחה והלך לו שלא היה בדעתו כי אם להתעלל בה ולהניחה אח"כ ומה שהיה רוצה אותה תחילה בשדוכין ונשואיה היתר הוא משום דכלאו הכי לא היו נותנים אותה לו, אבל עכשו שנשתדך כבר ומכוערת היא העזובה לכך נתרצת בכל דהו והוא מצא רצונו בלי עול אשה. ועוד בג"ד אפשר שיודו גם הגאונים שאומרים בעלמא שאאעבב"ז דהכא בג"ד היא אומרת שלא ה"י כאן קדושין כלל כי אם אותן נשואין הנעשי' בעש"ג שאי נן כלום ובודאי שלא נתיחד עמה לשם קדושין כיון שהיא לא ידעה מזה שאין קדושין אלא מדעת שניהם וכ"ש כאן שאין מי שיכחישה שיש לנו להאמינה. הכלל העולה ניכל האמור שאם אפשר לברר מקום חניית זה הפריץ יכתבו לב"ד שבעירו וכו', אבל אם לא נודע מקומו אין לעגן עניה זו שאין כאן חשש קדושין מכמה טעמי, חדא דהא דאמרינן הן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה הוא כשידענו בבירור שהיו שם עדי יחוד, אבל אי ליכא עדי יחוד לא חיישינן להו שמא היו שם ולא ידענו מהם, ואף כשידענו שהיו שם עדים נמי לא אמרן אלא היכא שהיה ביניהם עסק קדושין תחילה דומיא דהמגרש את אשתו, משא"כ בג"ד שלא נודע לנו אפילו אם היו שם עדים, ועוד בג"ד יודו כ"ע שאין כאן חשש קדושין שהרי היא אומרת שלא היו כאן שום קדושין כי אם אותן נשואין שנעשו בעש"ג ויש לנו להאמינה כדאמרן בעלמא מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחילתה. וגם בג"ד רחוק הוא שיודמנו להם עדים כיון שהיו מובדלים מהקהל. לכן בג"ד הכל יודו שאין כאן חשש קדושין מכל הני טעמי דאמרן. שמואל די שלמה הקטן ס"ט. (שו"ת פרי עץ חיים ד' תמונת) 2.